História

Archeologické nálezy dokumentujú prítomnosť človeka v katastri Nových Sadov od praveku. Pomerne hustému osídleniu územia v období mladšej doby kamennej – neolitu vďačia priaznivé podmienky pre rozvoj poľnohospodárstva a výhodná poloha v úvalinovej doline potoka Radošinka. Za zmienku stojí najmä **praveký rondel** a **kostrové nálezy lengyelskej kultúry v Sile s depotom kamenných perál**. Osídlenie obce kontinuálne pokračovalo i v dobe bronzovej a železnej (laténska keramika). Nálezy keramiky potvrdzujú osídlenie v dobre rímskej a slovanskej.

V období Uhorského štátu patrila obec do 13. stor. šľachtickému rodu **Kürthovcov,** podľa ktorých dostala pomenovanie staršia osada – Kürth (Kurt). Pod týmto názvom sa spomína i v prvej písomnej zmienke z roku 1156. Obyvatelia sa živili najmä poľnohospodárstvom a vinohradníctvom, ale i remeselníctvom a v neskoršom období i tkáčstvom. Pravdepodobne v 14. stor. sa tu nachádzal stredoveký hrádok.
V roku 1343 dostala obec meno **Assakurt** podľa šľachtického rodu Assovcov, ktorým patrili majetky v obci až do 16. storočia. O 17 rokov neskôr sa osada Kürth (Kurt) rozdelila na Kiss-Kürth (Kyskurth) a Nagy-Kürth (Nagkurth) - Malý Kurt a Veľký Kurt.V roku 1533 sa spomína ako vlastník obce Lazár Assa. Rod Assa vymrel po meči Ladislavom Assom v roku 1541. Majetky prepadli v prospech kráľa **Ferdinanda I. Habsburského.** Kráľ daroval majetok za podporu v boji o trón v tom istom roku zemepánovi Jozefovi Ghýczymu a jeho svokrovi Matejovi Henczovi. Ten o dva roky odstúpil svoju časť obce za 1.000 zlatých svojmu zaťovi a dcére Žofii Henczovej-Ghýczyovej. V roku 1549 sa Jozef Ghýczy stal majiteľom polovice „**Ablanczkürthu“** – Dediny aj s priľahlými pozemkami. V obci sa tak začalo tristoročné pôsobenie rodiny Ghýczy, pochádzajúcej zo stolice Veszprém z obce Ghicz.
V roku 1546 sa obec spomína v súvislosti s panstvom **Mikuláša Oláha.** Určité obdobie tu majetky vlastnili i Bossányiovci. Jozef Ghýczy dostal v roku 1550 od cisára Ferdinanda I. ako odmenu za svoju vernosť povolenie postaviť si **opevnený kaštieľ**. Obec sa tak stala **centrom panstva,** z ktorého zemepanská rodina spravovala **15 poddanských obcí**. Počas tureckých výprav bola obec spolu s okolitými obcami v rokoch **1559 a 1599 vypálená.**

Ghýczyovci boli prívržencami reformácie a v zmysle platnej doktríny „aký pán, také náboženstvo“ zostala väčšina obyvateľov obce evanjelická. Už v roku 1614 sa tu spomína evanjelická škola s učiteľom Ondrejom Nicolaiom.
V 17. storočí dal **Andrej Ghýczy** prestavať chátrajúci kaštieľ **na zemepanskú kúriu v renesančnom slohu.**V 18. storočí mala obec samosprávu na čele s richtárom. Dokazuje to zachované pečatidlo, ktorého odtlačok sa našiel na viacerých dokumentoch z 18. storočia.
V 17. – 19. storočí patrili majetky v obci i **Bercényiovcom.** Kúriu tu mala barónka Mednyanská a kaštieľ dr. Klobušický. V prvej polovici 18. storočia sa z evanjelickej rodiny Ghýczy jedna vetva, vedená Gašparom Ghýczym, katolizovala. Druhá, evanjelická vetva rodiny, zostala v Nových Sadoch až do roku 1861, kedy sa po smrti Jozefa Ghýczyho z Nových Sadov odsťahovala. V druhej polovici 19. storočia postupne postavenie Ghýczyovcov v obci slablo a 19. 2. 1858 stratil licitáciou majetok posledný mužský potomok Jozef Ghýczy. V 19. storočí obec postihli tri vlny cholerovej epidémie (1849, 1856, 1866) a vyžiadali si 48 obetí.
Pohnuté dejiny poznačené dvomi svetovými vojnami obec prežívala v prvej polovici

20. storočia. Na zveľaďovaní kultúrneho života mali výrazný podiel rímskokatolícky farár Ladislav Ballay a evanjelický a.v. farár Ladislav Záthurecký. Do povedomia sa dostali najmä divadelné predstavenia, stromkové slávnosti a remeselnícke bály.

Obdobie po 2. sv. vojne bolo poznačené najmä rozvojom infraštruktúry a občianskej vybavenosti. V obci bol **zregulovaný potok** (1962), **vybudovaný vodovod** (1969-1972). **Zrekonštruované boli i cesty, mosty a chodníky**. Bola tu postavená **základná škola, futbalové** (1964) a **hádzanárske ihrisko** (1955). Začiatkom 90. rokov bola obec plynofikovaná. Poľnohospodári hospodárili v 2. pol. 20. stor. spoločne v rozvíjajúcom sa poľnohospodárskom družstve.
V oblasti kultúry a športu zaznamenalo úspechy predovšetkým ochotnícke divadlo. Mimoriadne úspešné ale krátke bolo účinkovanie hádzanárov v celoštátnej dorasteneckej lige.

Židia v spoločenskom živote obce

V pamäti najstarších obyvateľov našej obce sa ešte uchovali spomienky na veľkostatkárov, sluhov pracujúcich na veľkostatkoch (bírešov) či židov, ktorí mali v našej obci v období medzi svetovými vojnami nezastupiteľné miesto. Z hľadiska početnosti i služieb, ktoré obyvateľstvu poskytovali, tvorili do konca druhej svetovej vojny významnú komunitu.
Od ostatných obyvateľov sa odlišovali najmä svojim náboženstvom, ktoré hralo v ich živote dôležitú úlohu. Patrili zväčša k zámožnejšej vrstve obchodníkov a remeselníkov, našli sa však medzi nimi i chudobní. Na spoločenskom živote obce sa výraznejšie nezúčastňovali, žili skôr striedmejšie.
Prvé zmienky o židoch na území našej obce pochádzajú z kanonickej vizitácie z roku 1780. V tej dobe tu už mali svoju modlitebňu a cintorín ohradený múrom. Ten bol niekoľkonásobne väčší ako dnes a slúžil židom i zo širšieho okolia. Možno predpokladať, že tunajší židia sem prichádzali počas 18. storočia najmä z Moravy, kde sa ich situácia v dôsledku diskriminačných opatrení stávala neznesiteľnou. V židovskej rodine sa tu mohol oženiť len jeden syn, obmedzené bolo i vlastníctvo majetku. V nasledujúcich rokoch zaznamenal počet židovských obyvateľov v obci nárast. Príčinou bolo najmä postupné zrovnoprávňovanie s ostatným obyvateľstvom. V roku 1830 tu žilo 85 židov, v roku 1840 už 102. V ďalšom období ich počet postupne klesal, čo mohlo súvisieť so sťahovaním mladšej generácie do Nitry, kde nachádzali výhodnejšie uplatnenie.

V období medzi svetovými vojnami tu žilo deväť židovských rodín: bratia Büchlerovci, Goldsteinovci, Spitzerovci a Meizlovci na Funcíne, rodina statkára Zoltána (statok prebrali od židovskej rodiny Weissovcov), Michelovci, ktorí mali v árende statok dr. Smrečániho a Lingvartovci, Reitmanovci bývali v časti Sila. Rodina Huga Büchlera vlastnila obchod so zmiešaným tovarom. Podobne bol obchodníkom aj jeho brat. Obaja dávali svoj tovar obyvateľom obce, ak nemali čím zaplatiť, na dlh (na borg). David Goldstein bol rezník /mäsiar/ a zastupoval v tunajšej synagóge rabína. Zastával aj funkciu kantora. Zoltán, vyštudovaný zverolekár, bol veľkostatkárom a vlastnil takmer polovicu chotára. Bol obľúbený aj medzi nežidovským obyvateľstvom. Druhým statkárom bol Michel, ktorý mal v árende veľkostatok dr. Smrečániho. K chudobnejším patril klampiar Viliam Spitzer žijúci v časti Funcín. Nemajetní židia nachádzali prácu na veľkostatku u Zoltána a ich manželky si chodili často privyrábať ako práčky, kuchárky, kŕmili hydinu a pod..

Najbližšia židovská škola sa nachádzala na Párovciach. Deti však chodili do tunajšej školy s deťmi z katolíckych rodín. Neodlišovali sa od nich takmer ničím a boli považované za rovnocenné, výnimku tvorilo modlenie, od ktorého boli židovské deti oslobodené. Dôležitú úlohu v živote židov zohrávalo náboženstvo. Podliehalo mu takmer celé ich konanie. V zásade však význam náboženstva v rodinách klesal zo znižujúcim sa sociálnym statusom rodín. Židovské sviatky sú usporiadané podľa lunárneho kalendára, takže sú sviatkami pohyblivými. Väčšina miestnych židov dodržiavala šábes, t.j. voľno od piatku večera do soboty večera, kedy sa nepracovalo. V tento deň navštevovali synagógu, kde sa odbavovali i krstiny, svadby a pohreby, na ktoré kresťania nemali prístup. Rodina statkára Zoltána však už židovské sviatky striktne nedodržiavala. Podľa niektorých pamätníkov žila táto rodina kultúrnejšie a spoločenskejšie. Od dodržiavania starých tradícií upúšťali aj chudobnejšie židovské rodiny. Na druhej strane, ortodoxní Meizlovci prísne dodržiavali všetky tradície. Muži sa neholili britvou, slúžil k tomu špeciálne upravený nástroj. Počas modlenia nahlas mali cez hlavu prehodenú šatku, na koncoch ktorej boli upevnené dlhé retiazky. Vo všeobecnosti možno povedať, že žili jednotvárnym životom. Vo svojom voľnom čase sa venovali vzdelávaniu a pravidelnému rozjímaniu. Počas sviatočných dní prijímali návštevy, alebo sami navštevovali svojich príbuzných a známych. Mali vážnu povahu a nezúčastňovali sa výrazne na spoločenskom živote dediny. Keďže neboli kresťanmi, nemohli zastávať ani verejné funkcie. Nechodili na zábavy, do krčiem, a v gazdovstve dbali na poriadok a šetrnosť. Neboli však lakomí. Vo svojej pospolitosti boli súdržní a medzi sebou si pomáhali. Ich spolunažívanie s nežidovským obyvateľstvom v obci bolo pomerne dobré, bez vážnejších sporov. Deti židov sa hrávali spoločne s kresťanskými, podobne sa aj mládež zúčastňovala na brigádach s kresťanskou mládežou.
Ich spôsob bývania sa priveľmi neodlišoval od ostatného obyvateľstva. V obci vlastnili viacero pozemkov, na ktorých mali postavené veľké obytné domy. Obklopovali ich ovocné sady. Obchodníci mali svoje obchody zriadené priamo v dome. Strava židov bola odlišná od ostatného obyvateľstva. Delili ju na košer a trejfe. Dovolené bolo jesť len to, čo bolo košerové – čisté mäso zbavené krvi. Nemohli jesť bravčové a trefové (nečisté) mäso. Ich jedálny lístok pozostával zväčša z hydiny a nekvaseného chleba maces. Židovskému rezníkovi sem nosili hydinu na zabitie aj zo širokého okolia.
Odevom sa od ostatného obyvateľstva výrazne nelíšili. Niektorí z nich chodili v zanedbanom odeve. Počas židovských sviatkov nosili tmavé mestské sviatočné šaty. Rabín nosil dlhú bradu.

Židovská mládež sa nestretávala na zábavách, tak ako tomu bolo u ostatného obyvateľstva. Stretávali sa na prechádzkach, alebo sa vzájomne navštevovali. Tesne pred obdobím druhej svetovej vojny spoločenské a sociálne postavenie židov slablo. Postupne boli prijímané opatrenia znamenajúce systematickú, hospodársku, politickú a občiansku diskrimináciu židovských obyvateľov. V roku 1941 bolo prijaté vládne nariadenie č. 198 o právnom postavení židov – židovský kódex. Ich verejnoprávnou povinnosťou bolo nosenie znamienok, resp. oblekov odlišujúcich ich od kresťanov. Malo sa tak predísť k zmiešaniu „neveriacich s veriacimi“. Nesmeli vykonávať niektoré zamestnania a pôsobiť ako štátni zamestnanci. Vyvrcholením ich spoločenského útlaku boli deportácie. Príslušníkmi SS boli počas noci 8. augusta 1942 na vozoch prevezení do Nitry a odtiaľ vlakom do koncentračných táborov. Deportované boli rodiny Huga a Markusa Büchlera, Dezidera Goldsteina a Viliama Spitzera. Po ich násilnom vysťahovaní štát v tom istom roku vyvlastnil ich majetky. Nehnuteľný majetok prevzala štátna správa a hnuteľný bol rozpredaný na dražbe. Posledný známy židovský pohreb v obci bol v roku 1943. Konvertovaním sa deportáciám vyhla rodina statkára

Zoltána. Správou jeho majetku bol poverený štátny správca, ktorý dohliadal na nerušený chod hospodárstva.